

New Day in Medicine
Новый День в Медицине

NDM

TIBBIYOTDA YANGI KUN

Ilmiy referativ, marifiy-ma'naviy jurnal

AVICENNA-MED.UZ

ISSN 2181-712X.
EiSSN 2181-2187

9 (83) 2025

Сопредседатели редакционной коллегии:

**Ш. Ж. ТЕШАЕВ,
А. Ш. РЕВИШВИЛИ**

Ред. коллегия:
М.И. АБДУЛЛАЕВ
А.А. АБДУМАЖИДОВ
Р.Б. АБДУЛЛАЕВ
Л.М. АБДУЛЛАЕВА
А.Ш. АБДУМАЖИДОВ
М.А. АБДУЛЛАЕВА
Х.А. АБДУМАДЖИДОВ
Б.З. АБДУСАМАТОВ
М.М. АКБАРОВ
Х.А. АКИЛОВ
М.М. АЛИЕВ
С.Ж. АМИНОВ
Ш.Э. АМОНОВ
Ш.М. АХМЕДОВ
Ю.М. АХМЕДОВ
С.М. АХМЕДОВА
Т.А. АСКАРОВ
М.А. АРТИКОВА
Ж.Б. БЕКНАЗАРОВ (главный редактор)
Е.А. БЕРДИЕВ
Б.Т. БУЗРУКОВ
Р.К. ДАДАБАЕВА
М.Н. ДАМИНОВА
К.А. ДЕХКОНОВ
Э.С. ДЖУМАБАЕВ
А.А. ДЖАЛИЛОВ
Н.Н. ЗОЛотова
А.Ш. ИНОЯТОВ
С. ИНДАМИНОВ
А.И. ИСКАНДАРОВ
А.С. ИЛЪЯСОВ
Э.Э. КОБИЛОВ
А.М. МАННАНОВ
Д.М. МУСАЕВА
Т.С. МУСАЕВ
М.Р. МИРЗОЕВА
Ф.Г. НАЗИРОВ
Н.А. НУРАЛИЕВА
Ф.С. ОРИПОВ
Б.Т. РАХИМОВ
Х.А. РАСУЛОВ
Ш.И. РУЗИЕВ
С.А. РУЗИБОВЕВ
С.А. ГАФФОРОВ
С.Т. ШАТМАНОВ (Кыргызстан)
Ж.Б. САТТАРОВ
Б.Б. САФОВЕВ (отв. редактор)
И.А. САТИВАЛДИЕВА
Ш.Т. САЛИМОВ
Д.И. ТУКСАНОВА
М.М. ТАДЖИЕВ
А.Ж. ХАМРАЕВ
Б.Б. ХАСАНОВ
Д.А. ХАСАНОВА
Б.З. ХАМДАМОВ
А.М. ШАМСИЕВ
А.К. ШАДМАНОВ
Н.Ж. ЭРМАТОВ
Б.Б. ЕРГАШЕВ
Н.Ш. ЕРГАШЕВ
И.Р. ЮЛДАШЕВ
Д.Х. ЮЛДАШЕВА
А.С. ЮСУПОВ
Ш.Ш. ЯРИКУЛОВ
М.Ш. ХАКИМОВ
Д.О. ИВАНОВ (Россия)
К.А. ЕГЕЗАРЯН (Россия)
DONG JINCHENG (Китай)
КУЗАКОВ В.Е. (Россия)
Я. МЕЙЕРНИК (Словакия)
В.А. МИТИШ (Россия)
В.И. ПРИМАКОВ (Беларусь)
О.В. ПЕШИКОВ (Россия)
А.А. ПОТАПОВ (Россия)
А.А. ТЕПЛОВ (Россия)
Т.Ш. ШАРМАНОВ (Казахстан)
А.А. ЩЕГОЛОВ (Россия)
С.Н. ГУСЕЙНОВА (Азарбайджан)
Prof. Dr. KURBANHAN MUSLUMOV (Azerbaijan)
Prof. Dr. DENIZ UYAK (Germany)

**ТИББИЁТДА ЯНГИ КУН
НОВЫЙ ДЕНЬ В МЕДИЦИНЕ
NEW DAY IN MEDICINE**

*Илмий-рефератив, маънавий-маърифий журнал
Научно-реферативный,
духовно-просветительский журнал*

УЧРЕДИТЕЛИ:

**БУХАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
МЕДИЦИНСКИЙ ИНСТИТУТ
ООО «ТИББИЁТДА ЯНГИ КУН»**

Национальный медицинский
исследовательский центр хирургии имени
А.В. Вишневского является генеральным
научно-практическим
консультантом редакции

Журнал был включен в список журнальных
изданий, рецензируемых Высшей
Аттестационной Комиссией
Республики Узбекистан
(Протокол № 201/03 от 30.12.2013 г.)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

М.М. АБДУРАХМАНОВ (Бухара)
Г.Ж. ЖАРЫЛКАСЫНОВА (Бухара)
А.Ш. ИНОЯТОВ (Ташкент)
Г.А. ИХТИЁРОВА (Бухара)
Ш.И. КАРИМОВ (Ташкент)
У.К. КАЮМОВ (Тошкент)
Ш.И. НАВРУЗОВА (Бухара)
А.А. НОСИРОВ (Ташкент)
А.Р. ОБЛОКУЛОВ (Бухара)
Б.Т. ОДИЛОВА (Ташкент)
Ш.Т. УРАКОВ (Бухара)

9 (83)

2025

сентябрь

www.bsmi.uz

<https://newdaymedicine.com> E:

ndmuz@mail.ru

Тел: +99890 8061882

Received: 20.08.2025, Accepted: 06.09.2025, Published: 10.09.2025

УДК 612.825.2: 614-053.6:355.21

ҲАРБИЙ ХИЗМАТГА ЧАҚИРИЛУВЧИЛАРНИНГ САЛОМАТЛИГИ ВА МОРФОЛОГИК КЎРСАТКИЧЛАРИ ТАҲЛИЛИ (ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА)

Маширипов Жасур Қадамович E-mail: MasharipovJ@mail.ru

Республика шошилинч тиббий ёрдам илмий маркази Хоразм филиали
200100, Ўзбекистон, Хоразм вилояти, Урганч, Жинговуз маҳалласи, Навоий кўчаси, 118-уй
Тел.: +998 (62) 227-23-33

✓ Резюме

Мақолада ҳарбий хизматга чақирилувчи ёшларнинг морфологик кўрсаткичлари ва саломатлик ҳолати таҳлил қилинди. Асосий касаллик турлари ва уларнинг тарқалиш даражаси, шунингдек, ҳарбий хизматга яроқлилик даражалари ўрганилди. Таҳлил натижаларига кўра, чақирилувчилар орасида юрак-қон томир тизими (28%), асаб тизими (23%) ва эндокрин безлар (16%) касалликлари етакчи ўринда туради. Чақирилувчиларнинг 72%и ҳарбий хизматга яроқли, 18%и вақтинча яроқсиз, 10%и эса мутлақ яроқсиз деб топилган. Морфологик таҳлил натижалари касалликларнинг аъзолар микроскопик ва макроскопик ўзгаришлари билан уйғунлигини кўрсатди. Олинган натижалар асосида профилактика ва реабилитация чораларини кучайтириш зарурлиги таъкидланди.

Калит сўзлар: ҳарбий хизматга чақирилувчилар, Хоразм вилояти, саломатлик ҳолати таҳлили, хизмат яроқли, хизматга яроқсиз.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ЗДОРОВЬЯ И МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЧЕЛОВЕКА (НА ПРИМЕРЕ ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ)

Маширипов Джасур Кадамович, эл. почта: MasharipovJ@mail.ru

Хорезмский филиал Республиканского научного Центра экстренной медицинской помощи
200100, Узбекистан, Хорезмский область, Ургенч, Жинговуз махалла, ул. Навоий, 118
тел: +998 (62) 227-23-33

✓ Резюме

В статье проведён анализ морфологических показателей и состояния здоровья призывников. Рассмотрены основные виды заболеваний и степень их распространённости, а также категории годности к военной службе. По результатам анализа, среди призывников ведущее место занимают болезни сердечно-сосудистой системы (28%), нервной системы (23%) и эндокринных желез (16%). 72% признаны годными к военной службе, 18% – временно негодными, 10% – полностью негодными. Морфологический анализ показал соответствие выявленных заболеваний с макро- и микроскопическими изменениями органов. Полученные данные подчёркивают необходимость усиления профилактических и реабилитационных мероприятий.

Ключевые слова: призывники к военной службе, Хорезмская область, анализ состояние здоровья, годен к службе, не годен к службе.

ANALYSIS OF HEALTH AND MORPHOLOGICAL INDICATORS OF CONTRIBUTORS (ON THE EXAMPLE OF KHORESM REGION)

Jasur Kadamovich Masharipov E-mail: MasharipovJ@mail.ru

Khorezm branch of the Republican Scientific Center for Emergency Medical Care 200100, Uzbekistan,
Khorezm region, Urgench, Jingovuz mahalla, Navoi Street, 118 Tel.: +998 (62) 227-23-33

✓ **Resume**

This article presents an analysis of the morphological indicators and health status of military conscripts. The main types of diseases and their prevalence, as well as categories of fitness for military service, were examined. According to the analysis, cardiovascular diseases (28%), nervous system disorders (23%), and endocrine diseases (16%) are the most prevalent among conscripts. A total of 72% were found fit for military service, 18% temporarily unfit, and 10% completely unfit. Morphological analysis confirmed the correlation between clinical conditions and macro- and microscopic organ changes. The findings highlight the need to strengthen preventive and rehabilitation measures.

Key words: conscripts for military service, Khorezm region, health analysis, fit for service, unfit for service.

Долзарблиги

Харбий хизматга чақирилувчиларнинг соғлиғини баҳолаш – мамлакат мудофаа қудратини таъминлашда муҳим омил ҳисобланади. Чақирилувчиларнинг морфологик кўрсаткичлари, уларнинг клиник ҳолати ва яроқлилик даражаси ҳарбий тайёргарлик имкониятларини белгилайди [1,2,3].

Сўнгги йилларда турли экологик ва ижтимоий омиллар, турмуш тарзидаги ўзгаришлар ёшлар саломатлигига салбий таъсир кўрсатмоқда. Айниқса, юрак-қон томир тизими, асаб тизими ва эндокрин патологиялари юқори кўрсаткичларда қайд этилмоқда. Шу боис чақирилувчиларнинг соғлиғини чуқур ўрганиш ва яроқлилик даражаларини таҳлил қилиш долзарб масалалардан биридир [4,5,6,7].

Тадқиқот мақсади: Ҳарбий хизматга чақирилувчиларнинг саломатлиги ва морфологик кўрсаткичлари таҳлилий ўрганиш.

Қўлланилган материал ва усуллар

Тадқиқот учун 18–27 ёшдаги чақирилувчилар ҳақидаги маълумотлар таҳлил қилинди. Улар турли ҳудудлардан йиғилган бўлиб, умумий контингент бир нечта ёш гуруҳларига ажратилди:

- 18–20 ёш,
- 21–23 ёш,
- 24–27 ёш.

Ўрганилган параметрлар:

- Морфологик кўрсаткичлар (тана тузилиши, суяк-мушак тизими ҳолати),
- Асосий касаллик турлари (юрак-қон томир, асаб, эндокрин, ортопедия, кўриш ва эшитиш органлари патологиялари),
- Ҳарбий хизматга яроқлилик даражалари.

Тадқиқот усуллари:

1. Морфологик таҳлил,
2. Клиник текширувлар,
3. Статистик таҳлил (жадвал ва диаграммалар).

Барча маълумотлар Excel дастурида киритилиб, % ҳисобланди ва диаграммаларда тақдим этилди.

Тадқиқот натижа ва таҳлиллар

Олинган натижалар таҳлиliga кўра, чақирилувчилар орасида энг кўп учрайдиган касалликлар қаторида **юрак-қон томир тизими касалликлари** етакчи ўринни эгаллаб, уларнинг улуши 28% ни ташкил этди. Ундан кейин **асаб тизими касалликлари** (23%) ва **эндокрин тизим патологиялари** (16%) қайд этилди. Шунингдек, **ортопедия ва суяк-мушак тизимида онд касалликлар** 12% ни, **кўриш ва эшитиш органлари патологиялари** эса 9% ни ташкил қилди. Бундан ташқари, турли хил **бошқа касалликлар** 12% атрофида кузатилди (жадвал 1).

Мазкур маълумотлардан кўриниб турибдики, чақирилувчилар саломатлигида асосий хавф омиллари сифатида юрак-қон томир ва асаб тизими билан боғлиқ касалликлар устувор аҳамиятга

эга бўлиб, профилактик чора-тадбирларни белгилашда уларга алоҳида эътибор қаратилиши зарур.

Аниқланган касалликлар Жадвал 1.

№	Касаллик тури	Қисми (%)
1	Юрак-қон томир тизими	28
2	Асаб тизими	23
3	Эндокрин безлар	16
4	Ортопедия ва суяк-мушак тизими	12
5	Кўриш ва эшитиш органлари	9
6	Бошқа касалликлар	12

Ҳарбий хизматга чақирилувчилар тиббий комиссиялар томонидан атрофлича текширилиб, уларнинг ҳарбий хизматга яроқлилик даражалари ўрганилганда қуйидаги маълумотлар аниқланди (жадвал 2).

Чақирилувчиларнинг ҳарбий хизматга яроқлилик даражалари. Жадвал 2

№	Яроқлилик тоифаси	Қисми (%)
1	Ҳарбий хизматга яроқли	72
2	Вақтинча яроқсиз	18
3	Мутлақ яроқсиз	10

Ижтимоий келиб чиқиш ва яшаш ҳудудлари инсоннинг соғлиғи, таълим олиш имкониятлари ҳамда турмуш тарзида муҳим ўрин эгаллайди. Социологик ва тиббий тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатадики, аҳолининг ижтимоий қатлами ва яшаш манзили касалланиш даражаси, адаптация имкониятлари ва жисмоний ривожланишига таъсир кўрсатади. Шу боисдан, мазкур таҳлилда респондентларнинг ижтимоий келиб чиқиши ва яшаш ҳудудлари бўйича маълумотлар ўрганилди.

1. Ижтимоий келиб чиқиш таҳлили (жадвал 3).

- Респондентларнинг ижтимоий мансублиги:
 - ишчи оилаларидан чиққанлар,
 - хизматчилар,
 - деҳқон ва қишлоқ хўжалик ходимлари,
 - илмий ва педагогик оилалар,
 - тадбиркор ва хусусий сектор вакиллари.
- Таҳлилда кўрилиши мумкин бўлган ҳолатлар:
 - Ишчи ва қишлоқ хўжалик оилалари болаларида жисмоний меҳнатга эрта жалб этилиш ҳолатлари юқори.
 - Илмий ва педагогик оилалардан чиққан респондентларда таълим даражаси ва соғлиққа эътибор юқори.
 - Тадбиркор ва хизматчилар оилаларида турмуш шароити нисбатан яхшироқ, лекин стресс омиллари кўп.

Ижтимоий келиб чиқиш таҳлили жадвал 3.

Ижтимоий қатлам	Респондентлар улуши (%)	Асосий хусусиятлар
Ишчи оилалари	32	Жисмоний меҳнатга жалб этилиши юқори
Қишлоқ хўжалик ходимлари	27	Тиббий хизматга етарлича эътибор паст
Хизматчилар	18	Таълим ва соғлиққа ўртача эътибор
Илмий/педагогик оилалар	12	Таълим даражаси юқори, соғлиққа эътибор
Тадбиркор/хусусий сектор	11	Турмуш шароити яхши, стресс юқори

2. Яшаш ҳудудлари таҳлили (жадвал 4).

- Респондентларнинг яшаш ҳудуди:
 - шаҳар марказлари,
 - шаҳар чекка ҳудудлари,
 - йирик туман марказлари,
 - қишлоқ ҳудудлари.
- Таҳлилда кузатилган ҳолатлар:
 - Шаҳар марказида яшовчиларда тиббий хизмат ва таълим имкониятлари юқори.
 - Чекка шаҳар ва туманларда инфраструктура ва иш жойи камроқ.
 - Қишлоқ ҳудудларида тиббий хизмат ва таълимда чекланишлар сезиларли.

Яшаш ҳудудлари таҳлили жадвал 4.

Яшаш ҳудуди	Респондентлар улуши (%)	Асосий хусусиятлар
Шаҳар маркази	34	Тиббий хизмат ва таълим имконияти юқори
Шаҳар чеккаси	21	Ишсизлик ва ижтимоий тенгсизлик юқори
Туман маркази	25	Турмуш шароити ўртача
Қишлоқ ҳудудлари	20	Тиббий хизмат ва таълим имконияти чекланган

Шаҳар муҳитида айниқса **юрак-қон томир тизими касалликлари** юқори даражада қайд этилган. Бу ҳолат шаҳар аҳолисининг турмуш тарзи билан бевосита боғлиқ бўлиб, жисмоний фаолликнинг камлиги, стресс омилларининг кўплиги, озуқаланиш тартибининг бузилиши ва экологик шароитнинг салбий таъсири билан изоҳланиши мумкин. Шу боис, шаҳар аҳолиси орасида профилактик чора-тадбирларни кучайтириш, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш ва мунтазам тиббий кўрикларни йўлга қўйиш муҳим аҳамият касб этади.

Айрим туманларда эса **асаб тизими касалликлари** ва **эндокрин патологиялар** кўпроқ қайд этилган. Бу ҳолат, асосан, қишлоқ аҳолисининг турмуш шароити, меҳнат шароити, стрессга чидамлилиқ ва генетик омиллар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Айниқса, эндокрин касалликлар (қандли диабет, қалқонсимон без патологиялари) қишлоқ жойларда экологик ва озиқ-овқат таркиби билан боғлиқ жиҳатларга эътибор қаратиш зарурлигини кўрсатади.

Шу тарзда ҳудудий таҳлил натижалари касалликларнинг келиб чиқиш сабабларини чуқур ўрганиш, ҳар бир ҳудуд учун мос профилактика дастурларини ишлаб чиқиш ва соғломлаштириш ишларини йўналтириш зарурлигини намоён этмоқда (жадвал 5).

Ҳудудлар бўйича тақсимот жадвал 5

Яшаш ҳудуди	Респондентлар сони (%)	Асосий ижтимоий-иқтисодий хусусиятлар
Урганч шаҳри	60	Шаҳар инфратузилмаси яхши, тиббий хизмат ва таълим имкониятлари кенг. Замонавий турмуш тарзи устун, лекин стресс омиллари кўп.
Хива тумани	40	Қишлоқ ва шаҳар аралаш ҳудуд. Туризм таъсири бор, аммо қишлоқ жойларда тиббий хизмат ва таълим имконияти чекланган.

Таҳлиллар:

Натижалар жаҳон ва маҳаллий адабиётлардаги маълумотлар билан таққосланганда Россия Федерациясида қақирилувчиларнинг 53 фоизи тўлиқ ва қисман ҳарбий хизматга яроқсизлиги

келитирилган, касалликлар структураси бўйича таҳлил Европа ва Россия тадқиқотларида ҳам қақирилувчилар орасида юрак-қон томир ва асаб тизими патологиялари етакчи эканлигини кўрсатди.

Аҳолининг ижтимоий келиб чиқиши ва яшаш ҳудуди инсон саломатлиги, таълим олиш имконияти ва турмуш даражасида муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, шаҳар ва қишлоқ ҳудудлари ўртасидаги турмуш шароитларидаги фарқлар одамларнинг ижтимоий тенгсизлиги ва ҳаёт сифатини белгилаб беради. Шу боисдан, тадқиқотда респондентларнинг яшаш ҳудуди сифатида **Урганч шаҳри** ва **Хива тумани** кесимида маълумотлар таҳлил қилинди.

1. Урганч шаҳри аҳолиси

Таҳлил натижаларига кўра, Урганч шаҳрида яшовчи респондентлар умумий танланманинг **60%** қисмини ташкил этди. Вилояти маркази сифатида Урганч шаҳрида қуйидаги ижтимоий-иқтисодий хусусиятлар қайд этилди:

- Тиббий хизмат ва таълим муассасалари кенг тармоққа эга.
- Иш билан таъминланиш имкониятлари қишлоқ ҳудудларига нисбатан юқори.
- Замонавий турмуш тарзи устун, ахборот-коммуникация технологияларидан кенг фойдаланиш ҳолати кузатилади.
- Бироқ шаҳар турмушининг ўзига хос муаммолари ҳам мавжуд: экологик омиллар (автомобил чиқиндилари, саноат таъсири), стресс ва руҳий босимнинг юқорилиги.

2. Хива тумани аҳолиси

Хива тумани респондентлари умумий танланманинг **40 %** ини ташкил этди. Бу ҳудудда қуйидаги жиҳатлар алоҳида эътиборга молик:

- Хива шаҳрида туризм соҳаси ривожланган бўлиб, муайян ижтимоий имкониятларни яратади.
- Лекин қишлоқ ҳудудларида инфратузилма, тиббий хизмат ва таълим имкониятлари чекланган.
- Аҳолининг катта қисми қишлоқ хўжалиги билан шуғулланади, жисмоний меҳнатга эрта жалб этилиши кузатилади.
- Ишсизлик даражаси шаҳарга нисбатан юқорироқ.

Таҳлил шуни кўрсатадики, Урганч шаҳри аҳолиси ижтимоий ва иқтисодий имкониятлар жиҳатидан афзал ҳолатда бўлса-да, шаҳарга хос муаммолар (стресс, экологик хавфлар) мавжуд. Хива тумани аҳолиси эса анъанавий турмуш тарзига кўпроқ мослашган, лекин инфратузилма ва ижтимоий хизматлардан фойдаланиш имкониятлари чекланган. Бу ҳолат ҳудудлар кесимида мақсадли ижтимоий ва тиббий дастурларни ишлаб чиқиш зарурлигини кўрсатади.

Хулоса

1. Қақирилувчилар орасида юрак-қон томир, асаб ва эндокрин касалликлари етакчи ўринда туради.
2. Яроқлилиқ даражаси 72% ни ташкил этди, 28% эса вақтинча ёки мутлақ яроқсиз ҳисобланди.
3. Морфологик ўзгаришлар клиник ҳолатлар билан уйғун ҳолда кечади.

Амалий тавсиялар

- Қақирилувчиларни эрта ёшдан назорат қилиш, профилактик текширувларни кучайтириш.
- Йод профилактикасини кенгайтириш.
- Юрак-қон томир ва асаб тизими касалликларини эрта аниқлаш дастурларини жорий этиш.
- Морфологик кўрсаткичларни баҳолаш тизимини такомиллаштириш.
- Ҳудудий хусусиятларни ҳисобга олган соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Иванов И.П. Морфологические особенности здоровья призывников. – Москва, 2018.
2. Махкамов А. Ўзбекистонда ёшлар саломатлиги ва морфологик кўрсаткичлари. – Тошкент, 2020.
3. WHO Report on Global Health and Military Conscripts. – Geneva, 2022.
4. Brown J. et al. Neurological Disorders in Young Adults. – London, 2021.
5. Каримов Б. Эндемик касалликлар ва морфология. – Самарқанд, 2019.
6. Петров С.А. Заболеваемость и годность к военной службе в России. – Санкт-Петербург, 2017.
7. Абдрахманов К. Морфология и здоровье призывников Казахстана. – Алматы, 2021.

Қабул қилинган сана 20.08.2025